

ӨЗГӨЧӨ ЖӨНДӨМДҮҮЛҮК МАСЕЛЕСИНЕ КАРАТА

Биз бул макалабызда өзгөчө жөндөмдүүлүк маселесинин чечилишине карата болгон ар кандай иликтөөлөрдүн жалпы маңызына кыскача токтолмокчубуз. Ошондой эле өзгөчө жөндөмдүү окуучуларды аныктоо жана аларды окутуу процессинде иш жүргүзүүнүн жолдорун иштеп чыгууда кандай маселелер аныкталууга тийиш экендигин карамакчыбыз.

Азыркы педагогикалык-психологиялык илимде өзгөчө жөндөмдүүлүк динамикалык кубулуш катарында кабыл алынгандыгы белгилүү. Ушундан улам, аны ар тараптан иликтеп үйрөнүү учурдагы зарылдык болуп саналат.

Кыргыз Республикасындагы бардык билим берүүчү мекемелер өздөрүнүн ишмердүүлүгүн окуучулардын шык-жөндөмдөрүн аныктоого жана ал шык-жөндөмдөрүн андан ары өнүктүрүүгө арнап келишет. Андыктан өсүп келе жаткан жаш муундардан өзгөчө жөндөмдөрдү табуу, алардын өнүгүшүнө мүмкүнчүлүк берүү, шарт түзүү мамлекеттик билим берүү мекемелеринин милдети болуп эсептелет. Бул багытта өзгөчө жөндөмү бар балдар үчүн ар кандай типтеги билим берүү мекемелери иш жүргүзүүдө. Республикабыздагы гимназия мектептери, лицейлер, атайын борборлор жана башкалардын негизги максат-милдеттери ушул багытка бурулган. Бирок ошого карабастан, жалпы орто билим берүүчү мектептерде бул маселе дагы эле болсо, көйгөйлүү абалда болуп келет. Биздин жеке пикирибизде, бул көйгөйлөрдүн жаралышына төмөндөгүдөй жагдайлар себеп болууда:

- коомдун өнүгүшүнө ылайык жалпы орто билим берүүчү мектептерде материалдык-техникалык базанын жетишсиздиги, тактап айтканда, шарттын түзүлбөгөндүгү;

- класстардагы окуучулардын санынын нормадан ашык болушу;

- каржы маселесине байланыштуу, мугалимдердин иш алып баруу мүмкүнчүлүктөрүнүн чектелиши ж.б.

Чындыгында, дал ушул жагдайлар окуучулардын шык-жөндөмдүүлүктөрүн аныктоодо, алар менен конкреттүү иш жүргүзүүдө өз кедергисин тийгизбей койбойт. Ушуга байланыштуу, жалпы орто билим берүүчү мектептерде, айрыкча, башталгыч класстарда өзгөчө жөндөмдүү окуучуларды эрте аныктоо жана алар менен зарыл деңгээлде иш жүргүзүү, алардын өнүгүшүнө тиешелүү шарттарды түзүү проблемасы бүгүнкү күндө өтө актуалдуу. Жалпы орто билим берүүчү мектептердин башталгыч класстарында өзгөчө жөндөмдүү балдар окуучулардын жалпы санынын 3-5 пайызын түзөт. Бул балдардын көпчүлүгү зарыл шарттардын жана тийиштүү колдоо көрсөтүүчү мамиленин жоктугунан улам, жөндөмдүүлүк дарамети барган сайын басаңдап өчөрү шексиз. Башталгыч класстарда өзгөчө жөндөмдүү окуучуларды аныктоо жана алар менен окутуу процессинде иш жүргүзүүнүн жолдорун иштеп чыгууда кандай маселелер аныкталууга тийиш. Мунун негизин төмөндөгүлөр түзөт:

1. Өзгөчө жөндөмдүүлүк түшүнүгүн ачып көрсөтүү.

2. Педагогикалык жана психологиялык багытта өзгөчө жөндөмдүүлүктүн илимий изилдениши менен таанышуу.

3. Өзгөчө жөндөмдүүлүктү аныктоо, окутуу жана өнүктүрүүнүн маанисин

ачып көрсөтүү.

4. Башталгыч класстарда өзгөчө жөндөмдүү окуучуларды аныктоонун ыкмаларын иштеп чыгуу.

Албетте, педагогика жана психология илимдеринде өзгөчө жөндөмдүүлүк маселесине карата атайын илимий иликтөөлөр жүргүзүлүп жаткандыгы ырас. Биздин бул чакан макалада, оболу, ошол багыттагы иликтөөлөрдүн жалпы маани-маңызына кыскача болсо да токтолуп алып, кийинки макалаларда өзгөчө жөндөмдүүлүк маселесинин чечилишине карата өз көз караштарыбызды билдирмекчибиз.

Акыркы жылдардагы билим берүүдөгү болуп жаткан реформалар, гуманисттик, инсанга багыттуу жана өнүктүрүүчү билим берүүнүн технологиясы өзгөчө жөндөмдүү балдарга мамилени өзгөрттү. Жаңы билим берүү мекемелери ачылды, социалдык жана окуу программалар түзүлүүдө, коомдук уюмдар жана фонддор уюшулууда. Булардын бардыгы өзүнүн астына өзгөчө жөндөмдүү балдарды аныктоо, окутуу жана өнүктүрүүнү максат кылып коюшкан. Бул болсо өз учурунда өзгөчө жөндөмдүүлүктүн психологиялык закон ченемдүүлүктөрүн жана механизмдерин аныктоого багытталган фундаменталдуу илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүгө кызыгууну арттырды жана өзгөчө жөндөмдүүлүктү аныктоо, окутуу жана өнүктүрүү методдорун практикада колдонууга багыт алды.

Өзгөчө жөндөмдүүлүктү аныктоо, окутуу психологиялык-педагогикалык системасын теориялык негиздерин ачып көрсөтүүдө баштапкы таянычы катарында акыркы он жылдын ичинде изилдөөчүлөр тарабынан иштелип чыккан жана практикалык колдонуудан өткөн концепциялар бар.

1. Н.С.Лейтес тарабынан иштелип чыккан интеллектуалдык өзгөчө жөндөмдүүлүк феномени жаш курактык жактан кароо концепциясы [1].

Бул концепцияга ылайык, Лейтес балачак курагына таандык жөндөмдүүлүктүн өнүгүүсү өзгөчө ички түзүлүшкө ээ экендигин аныктап, баланын тигил же бул курактагы мүмкүнчүлүктөрү кийинки куракта өзүнүн деңгээлин жана өзгөчөлүгүн жоготпооруна көңүл бурган. Жаш курак жактан кароо жогорку жөндөмдүүлүктүн белгилери бар балдар менен практикалык иштерди жүргүзүүгө реалдуу базасын түзөт жана диагностикалык прогноздоого адекваттуу мамиле жасоого мүмкүнчүлүк берет.

Өзгөчө жөндөмдүүлүктү адамдын чыгармачылык потенциалынын белгиси катарында кароо М.Матюшкин тарабынан теориялык жактан иштелип чыгып жана анын кызматкерлери тарабынан билим мекемелерине ар түрдүү типтеринде практикалык жактан реализацияланган [2].

2. Анда өзгөчө жөндөмдүүлүк чыгармачылык потенциалдын жогорку деңгээли катарында каралып, анын белгилери эрте аныкталып кийинки чыгармачылыгынын өнүгүүсүнө өбөлгө болору аныкталган. Ошол себептүү өзгөчө жөндөмдүүлүктү эрте аныктоого берилип жана чыгармачылык потенциалдын сакталышын камсыз кылган психологиялык, дидактикалык методдор иштелип чыккан. Бул максатта В.С.Юркевич жалпы өзгөчө жөндөмдүүлүктүн өнүгүшүнүн «ядросу» катарында таанып билүү муктаждыкты изилдөө менен бул муктаждыктын туура эмес өнүктүрүү жалпы өзгөчө жөндөмдүүлүктүн деңгээлин жана темпин басаңдатарын жана инсандын калыптанышына да доо кетерин аныктаган [3].

3. Ю.Д.Бабаеванын Л.С.Выготскийдин өнүгүү идеясына негизделген өзгөчө жөндөмдүүлүктүн динамикалык теориясында өзгөчө жөндөмдүүлүктү бүтүндөй инсандын өнүгүүчү касиеттери катарында караган. Өзгөчө жөндөмдүүлүктү

баалоодо анын өнүгүшүнө тормоздоочу психологиялык тоскоолдуктардын өнүгүүнүн диссинхрониясына алып келерин аныктаган. Изилдөө планында бул теория өзгөчө жөндөмдүүлүктүн ар кыл түрлөрүнүн сапаттык айырмачылыктарын аныктоо жана изилдөө менен байланышкан. Анда диагностикалоо методдору өзгөчө жөндөмдүүлүктүн генезисин анализдөө жана анын өнүгүшүнүн конкреттүү психологиялык механизмдерин изилдөөнүн негизинде иштелип чыккан. Бул жерде өзгөчө жөндөмдүү баланын өзгөчөлүктөрү да бирге изилденген. Анда өзгөчө жөндөмдүү балдардын эмоционалдык өнүгүшүнүн спецификасы жана концепциясы, калыптануу өзгөчөлүгү изилденет. Өзгөчө көңүл традициялуу психометрияны тесттердин жардамы менен аныктоого мүмкүн болгон купуя өзгөчө жөнүндөгү изилдөөгө бул максатка тренингдин технологияларын колдонуу диагностикасы иштелип чыккан.

4. Өзгөчө жөндөмдүүлүктөрдүн өнүгүшүнө эконпсихологиялык көз карашта аны психиканын чыгармачылык табиятынын өзгөчө формасы катарында карайт. Ошол себептүү ал индивиддин анын курчап турган бизге берилүүчү чөйрө менен өз ара иш-аракетте пайда болуучу жана окуучунун аң-сезиминде жогору өнүгүүчү психикалык процесстердин жана абалдардын формасын кабыл алуучу системалуу калыптануучу сапат болуп эсептелет [4].

Мындан улам азыркы билим берүүнүн негизги маселеси болуп окуучунун өнүгүшүндөгү психикалык тоскоолдуктарды жеңүүгө көмөк көрсөтүүчү, ошону менен бирге анын психикасынын бирге бардык чөйрөсүнүн чыгармачылык башатын ачууга мүмкүнчүлүк түзгөн билим берүүчү чөйрөнү түзүү болуп эсептелет.

5. Массалык жалпы билим берүүчү мектептерде өзгөчө жөндөмдүү балдарды окутуу жана өнүктүрүүгө психодидактикалык көз караш акыркы он жылдын ичинде В.П.Лебедева, В.А.Орлова жана В.Н.Пановалар тарабынан РАОнун инсанды комплекстүү калыптандыруу борборунда апробациялар жана практикалык колдонуу интенсивдүү иштелип жатат [5].

Анын маңызын жалпы орто билим берүүчү мектептин шартында өзгөчө жөндөмдүүлүктү аныктоону, окутууну жана өнүктүрүүнү камсыз кылган билим берүүчү чөйрөнү түзүү эсептелет [6].

Өзгөчө жөндөмдүүлүктүн базалык мүнөздөмөсүндө адамдын чыгармачылык активдүүлүгү анын психикасынын чыгармачылык табияты жана өнүгүшү болуп эсептелинет. Бул көз карашта өзгөчө жөндөмдүүлүк психиканын системасы, өнүктүрүүчүлүк касиети жана таанып билүүчүлүк, эмоционалдык, инсандын өнүгүүсүнүн индивидуалдык мүнөздөмөсү катарында.

Өзгөчө жөндөмдүүлүктү аныктоодо жөнөкөй педагогикалык байкоо жүргүзүүдөн баштап атайын иштелип чыккан, стандартташтырылган тексттик тапшырмаларга чейин, ошондой эле оюн жана тренингдик методдорго чейинки ар кыл методдор колдонулат. Бирок өзгөчө жөндөмдүүлүктүн өзгөчө татаалдыгы атайын даярдык көргөн адистер тарабынан өткөрүлүшү зарыл экендиги тастыкталат.

Биздин жалпы гипотезабызга ылайык, өзгөчө жөндөмдүүлүктүн белгилери ар кыл куракта байкалышы мүмкүн, анын ичинде мектепке чейинки бала чакта да. Акыркы учурда баланын мектепке кирүү шартында өзгөчө жөндөмдүүлүктү

аныктоо анын андан аркы өнүгүшүнө мүмкүнчүлүктөрү түзөт. Бул максатта өзгөчө жөндөмдүүлүктү аныктоо жана мониторинги үчүн А.М.Матюшкин тарабынан иштелип чыккан өзгөчө жөндөмдүүлүктүн жалпы жана атайы түрлөрүнүн белгилери терең изилденип, анын негизинде өзгөчө жөндөмдүүлүктүн жаш курактык көрсөткүчтөрүн баалоо диагностикалык методикалары иштелип чыккан жана практикада колдонууга сунушталган [2].

Анын ичинде когнитивдүү өнүгүүнү аныктоо үчүн Мюнхен тесттери жана Э.П.Торренстин креативдүүлүктү аныктоочу тексттери камтылган [7].

Бирок өзгөчө жөндөмдүүлүктү аныктоо жана анын өнүгүшүн баалоо үчүн психологиялык-педагогикалык тексттик методикалардын эффективдүүлүгүн танбастан, бир да методика баланын өнүгүшү жөнүндө толук маалымат бере албастыгына көзүбүз жетти. Ошого карабастан, жогорудагы өзгөчө жөндөмдүүлүктү аныктоо үчүн сунуш кылынган диагностикалык методикалардын ичинде башталгыч мектептин 1-классынын окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө ылайыкташтырылып айрым методдорун негизинде атайы тапшырмаларды тандап алып, өзүбүздүн экспериментибизге колдондук.

Адабияттар:

1. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия. -М., 1997.
2. Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности. // Вопросы психологии, № 6, 1989.
3. Юркевич В.С. Одаренный ребенок: иллюзии и реальность. -М., 1996.
4. Психология одаренности детей и подростков. / Под. ред. Н.С. Лейтес. -М., 1996.
5. Панов В.И. Одаренность, образовательная среда. -М., 1997.
6. Гильбух Ю.З. Внимание: одаренные дети. -М., 1991.
7. Холодная М.А. Психология интеллекта: Парадоксы исследования. -М., 1996.